

ILIA MIHÁLY

JUHÁSZ GYULA

KIADATLAN FÖLJEGYZÉSEI ADYRÓL

1978.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Якош: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В.

Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.

JUHÁSZ GYULA KIADATLAN FÖLJEGYZÉSEI ADYRÓL

A Szegedi Móra Ferenc Múzeum irodalmi részlegének anyagában van egy négy számozott lapos följegyzés Juhász Gyula kezeirásával, mely az Adyval való találkozásait és a nagy költőtársra való visszaemlékezéseit őrzi, jellegzetes lilatintás kézírással. A Juhász-kutatás eddig nem vette figyelembe ezt a följegyzést, a kritikai kiadás készítői (köztük magam is) mellőzték tüzetesebb megvizsgálását és keletkezése történetének kiderítését. Magam is csak a Juhász-thematák után kutatva találtam rá a kéziraatra és nem tartottam nagyon fontosnak. A tematák Juhász jellegzetes újságírói munkájának termékei voltak, a huszas években cikkeinek, novelláinak, de néha verseinek ötletét is följegyzete és a jegyzetből később megírta a művet. A tematákat a Juhász Gyula Összes Művei 8. kötetében¹ közöltem, de az Adyra vonatkozó följegyzést kihagytam, így aztán a Juhász Gyula Összes Művei címet viselő sorozatban szó sem esik erről az írásról. Pedig valószínű, hogy ez a följegyzés szolgált több Adyról szóló Juhász-írás emlékeztetőjéül. Bár van Juhásznak egy egylapos följegyzése Adyról *Találkozások* címmel², de az csak szüksézáuan a találkozások dátumát közli és az események szereplőinek nevét. E följegyzésnek is ismeretlen a keletkezési célja, de bizonyára a másikkal együtt az Adyról szóló írásokhoz készült segítségnek, emlékeztetőnek. Párhuzamok vannak a két kézirat között — nevek, dátumok, események —, de ez a másodsorban előkerült följegyzés nemcsak terjedelmében nagyobb, hanem a leírt eseményekben is bővebb, kommentáltabb. Közlését éppen az teszi érdekessé, hogy Juhász milyen szorgosan igyekezett e följegyzésekkel emlékeit pontosítani és az Ady halála után megindult nagy visszaemlékező hullámban megmaradni ott, azoknál az eseményeknél, melyeknek részese volt közösen Adyval. Jól megfigyelhető, hogy még a váradi kortársakhoz képest is milyen következetesen tér vissza mindig ugyanazokra a mozzanatokra és az idő telésével „nem jutnak eszébe” újabbak, nem talál ki történeteket, mik ellenőrizhetetlenek és nem gyarapítja tíz év után sem az Adyval való kapcsolatának történetét semmivel. Juhászra különben jellemző volt, hogy életének bizonyos mozzanatai úgy megragadtak emlékezetében, hogy akár harminc év múlva is ugyanúgy idézte.

Az alábbiakban közlöm a kézirat anyagát és megpróbálom keletkezésének idejét, okát megállapítani, illetve az Adyról szóló Juhász-írásokban kimutatni e följegyzés utalásait. Minden valószínűség szerint más-más időben fordult Juhász e följegyzéshez, hogy egy-egy mozzanatot föllevenítsen.

¹ Bp. 1977. 486—491. l.

² Kézirata a szegedi múzeumban van, közölte PÉTER László az Örökség 1. kötetében a 136—137. lap között.

1.

A Budapesti Naplónál.

Ady Endre délben jön le az emelet-
ről. Zsakettben, lassan, füttyörészve.

Bíró Lajossal a redakcióban.
Dutkáról érdeklődve beszél Ady.

Verseket adtam át neki. Találka
igérete a Három Hollóban. Elalud-
tam a bádoghotelben. (Cholnoky.)

Az első váradi találkozó. Tavasz
akar lenni. Ady, Emőd, Dutka,
Nagy Mihály, Dénes Sándor, Berkovics
René, Kollányi Boldizsár, Antal Sán-
dor. A Holnap születése, legenda és
valóság.

Várad, a Vér városa. Emlékei. *Léda*.
A Holnap. Érimindszent — Várad —
Párizs háromsága.
Az Európában, Léda mellett!

2. A Holnap ünnepe a városházán.

Az indulás. Ágoston Péter és Várady
Zsigmond. Kozáry Gyula. Ujság-
írók, színészek, tanárok.
A „frász törhette ki” az Egy néhai költő
versben: Emőd szavalta.
Ady beszéde és az enyém.

A Nyugat matinéja előtt a bode-
gában. Hiába hideg a hold. Versek és
Emőd. A vak Gyula. Az asszonyokat és
a Hatvanyakat lefektetni!

Gacsaj Pesta nagy legény volt.
Befutta az utat a hó.
Kalapom szememre vágom.
Még nem vagyok elég
rekedt: hajnalban.

Az ebéd a Fekete Sasban.
Évődés Kaffka Margittal.
Én a „széplélek”. A premontreiek
tanárja és a költőforradalmár!

3.

A tanárokkal az Emkében.

Petőfi—Arany vita velem.
Krúdy Gyula és Révész Béla.
Horváth Henrik lumpolása és
a gyakorlatok.

1

A Budapesti Kiplo-nal.

Ély Endre délből jön le az emelet-
ről. Kékelében, laccan, futgorezzel.

Dívó Lajossal a redakcióban.

Dutka'dél ideklélve benél Ady.

Verset adtam át neki. Találka
igérte a Három Hollóban. Elalud-
tam a bádoghotelben (Cholovky.)

Az első városi találkozó! Tavas-
akar lenni. Ady, Euöd, Dutka,
Nagy Mihály, János Gándor, Berkovics
Rene', Kollányi Boldizsár, Antal Jan-
dor. It Holnap születése legenda és
valóság.

Váradi, a Vár város. Lelkei. Leda.
A Holnap. Erindment - Váradi -

Pérvir hársodga.
Az Európában, Leda mellett!

2

A Holnap ünnepe a városban.
Az indulás. Agoston Péter és Várady
Zsigmond. Kordás Gyula. Ung-
iók, kinevessék, tanarok.

A "frász törtette ki" az egy néhai
kiste" versben: "Emöd szavaltá.
Ady beszéde és az enyém.

A Nyugat meetingje előtt a bode-
gában. Kiába kideg a föld. Verset és
Euöd. A nek Gyula, ^{Itt a nyomokat és a}
^{szavakat} Gacaj Pota nagy legény volt.
Beszítta az utat a hó.
Alapom kemence irigom.

~~Ady~~ Itt még nem vagyok
előz rekadt: hajnalban.

Itt abed a Jekete Szoban.

Évődös Kaffka Margittal.

En, a pröplélek. Itt prömentrick
tanári és a költő-forma dalmár!

3.

A tanárokkal az Eutheben.
 Petőfi - Arany után velem.
 Kridy Gyula és Lőrinc Béla.
 Horváth Henrik Lempolai és
 a gyakorlatok.

Kárhozatban a városi éjben.
 Emke, Royal, Godega, Kargat, Európa,
 neti.

Bródy Sándor a legnagyobb, mert...
 Ulnár József szociális tapasztalat.

Dr. Európa morija. Szabó József.
 Babits Rimbaud fordítása.

A postában az Öskajánál.
 A testamentum. Erőd balladát.
 Dútká. tdy verseket.

Iszár: ~~széles~~ Tüskén engem!
 Lédia hárs előt: veronál.

Ar. edes már fönn, én meg
 lefelésem a házam - éj.

4.

Ady egyáltalán.
 Világos hűvösök. tdy szobra a
 Bémer téren. Baich Boro' lovaglása.

Anatole France előszava a
 Holnaphoz. Imádkozó Kollányi.

A fiakkal a revolver.
 Tömörkény és tdy esete. Szeged.

Egy versen: Valami igye volt
 az ösven. tdy haragudott.

Vincaadtam: 1923 dec. 25.

Ady Endre: Kissen, nincsen.
~~Kontolam~~ az itr Estben, föl-
 fedezése és kontolányi leleplezése.
 Tört. dok. Fordítása!

A Regedi Kisgorda ~~1919~~, 1919.
 . január 27 en.

Kárhozottan a váradi éjben.
Emke, Royal, bodega, Karger, Európa,
resti.

Bródy Sándor a legnagyobb, mert...
Molnár Feri zseniális tapacirer.

Az Európa mozija. Szabó Dezső.
Babits Rimbaud fordítása.

A restiben az Ős Kajánnal.
A testamentom. Emőd balladát.
Dutka Ady verseket.
Juhász: Tulélsz engem!
Léda háza előtt: veronál.
Az *édes* már fönn, én meg
lefekszem. Alszom-e?
[E két sor ceruzás betoldás]

4. Ady a Royalban.
Vilmos huszárok. Ady szobra a
Bémer téren. Baich báró lovaglása

Anatole France előszava a
Holnaphoz. Inkább Kollányi.

A fiákkerben a revolver.
Tömörkény és Ady esete. Szeged.

Egy versem: Valami igric volt
az őszám. Ady haragudott.

Visszaadtam: 1923. dec. 25.
Ady Endre: Nincsen, nincsen?
Az Estben föl-
fedezése és Kosztolányi leleplezése.
Tört. dok. Fodítás!

A szegedi kiskisgazda 1919.
január 27 én.

Valószínűnek látszik, hogy Juhásznak ez a kézirata korai, nem sokkal Ady halála utáni keletkezésű. Már 1922. január 22-én a Szegedi Naplóban szóvá teszi, hogy „Ady Endrének még mindig nincsen életrajza. Pedig olyan szépen indult a dolog, a halála után mindjárt ígéreteket kaptunk: *Hatvany Lajos*, *Schöppflin Aladár*, *Móricz Zsigmond*, *Babits Mihály* és *Ignotus* tollától vártuk a nagyszerű élet megírását és az adatgyűjtés munkája is megindult szaporán, sorra-rendre megindultak az »ostoba kis emlékezések«, de nemcsak az ostobák, hanem az Ady jelentőségéhez méltók is, különösen a Nyugat gyászünnepi számában és legutóbb *Révész Bélától* néhány meleg és őszinte vallomás, amelyek bármely megírandó Ady-biográfia legbecsesebb adalékai lesznek.

Ezek az emlékezések elsősorban az otthoni, a párisi és a budapesti Ady Endréről szólnak és azért engedtessek meg nekem, szerény és serény famulusnak, hogy váradi

életének margójára fölrojjak néhány emlékrúnát, mint szemtanú.”³ Leszámítva a Tűz 1919. jan. 30-án Ady hozzáírott leveleivel illusztrált írását, Juhász eddig nem ír személyes vonatkozásokat, amikor minden esztendőben 1919 óta megemlékezik költőtársa haláláról. Inkább csak értékeit hangsúlyozza, de csak most, 1922-ben rukkol ki először a személyes élményekkel és ettől fogva többször is fölhasználja a főtebb közölt följegyzés egy-egy részét írása hitelének növelésére. Ady halála után a halál évfordulójáról 1929-ig minden évben megemlékezett, néha a születése évfordulóját is számon tartotta; Ady lett a legtöbbet idézett író, akinek nevével pörbeszállt évfordulóját is számontartotta; Ady lett a legtöbbet idézett író, akinek nevével pörbeszállt a Petőfi Társasággal⁴ és ugyancsak Ady hozza össze a fiatalabb írónemzedékkel is, pl. a Sarló fiataljaival.⁵

Valószínűnek látszik, hogy Juhásznak ez az Adyra vonatkozó följegyzés 1922-ben keletkezett, a már idézett *Csevegés*⁶ című írásában több mozzanatát föl is használja.

Tekintsük át a följegyzéseket sorban. A *Találkozások* című följegyzésében Juhász így jelöli meg első találkozásuk idejét: 1907 szeptember elején: *Budapesti Napló. Első találkozás*. De a körülményt csak ebből a most közölt följegyzésből tudjuk, rövid, jellemző leírás a találkozásról, a félszeg Juhász és a füttyörésző Ady. S mindez mellé a megbeszélte találkozás elmaradása. Nyomasztó és nem feledhető emlék. *Verseket adtam át neki*: vagy mind vagy pedig több közül három meg is jelent a Budapesti Naplóban 1907-ben: *A várásfuvalás* (szept. 5.), *Én is meghaltam, Örvény* (szept. 27.). A találkozás úgy eshetett, hogy Juhász átutazóban volt Budapesten, Lévára ment tanári állását elfoglalni. Sem a *bádoghotelre*, sem pedig a *Cholnokyra* való utalást nem tudtam megfejteni.

Az első váradi találkozás. A *Találkozások* című följegyzésben pontosabban ír Juhász: 1908. február végén. Az eseményről pontos leírást ad Kardeván Károly az Ady-Múzeum II. kötetében⁷. Maga Juhász *Ady és A Holnap* című tanulmányában ír erről bővebben, kiterjesztve emlékezését A Holnap második kötetének megjelenése idejére (1909-re) is.⁸ A találkozás február 27-én volt. A résztvevőket illetően Kardeván névsora talán a pontosabb, mert ő társaslapot íratott a résztvevőkkel és az Ady-Múzeum II. kötetében közli is a névsort.

A Holnap ünnepe a városházán. 1908. szept. 27-én volt, A Holnap első kötete szeptember első napjaiban megjelent, szeptember 4-én Bauer Hildának, Balázs Béla húgának már dedikáltak is egy példányt a szerzők. A korabeli váradi lapokból kitűnik, hogy előbb szept. 20-án akarták megtartani a matinét, de valószínű, hogy Ady miatt egy héttel elhalasztották. Kétségtelen, hogy A Holnap nagy manifesztációja volt ez az ünnepség, hiszen hivatalos helyen, a városházán rendezhetett matinét az új és még el nem ismert irodalmi gárda, de ők mellé még Vajda János emlékének is kívántak hódolni és a matiné bevételét egy váli Vajda szobor fölállítására szánták. A meghirdetett műsor ez volt.:

1. Ünnepi megnyitó. Tartja Dr. Dénes Sándor.

2. „Beszélgetés Gina költőjével”. Írta Ady Endre, elmondja Emőd Tamás.

³ Juhász Gyula Összes Művei, 6. Bp. 1968. 434. l. Sajtó alá rendezte: Grezsa Ferenc.

⁴ *Nyílt levél Pekár Gyulához a Petőfi Társaság elnökéhez*. Juhász Gyula Összes Művei Bp. 1971. 8. k. 120—123. l.

⁵ Uo. 447—448. l.

⁶ Szegedi Napló, 1922. jan. 29.

⁷ A váradiak és Ady egy estéje Váradon, 78—86. l.

⁸ Juhász Gyula Összes Művei, 7. Bp. 1969. 65—71. l.

3. Versek A Holnap antológiájából. Előadja Hevessy Mariska, a Szigligeti Színház művésznője.
4. Emlékbeszéd (szabadelőadás) tartja Juhász Gyula főgimnáziumi tanár.
5. Dalok Vajda Jánostól és Ady Endrétől. Zenéjét szerezte: Dési Alfréd.
6. Vajda János költeményeiből. Felolvassa Dutka Ákos.

Juhász más mozzanatokra emlékszik és emlékezteti magát. Az Ady-versben szereplő szokatlan kifejezésre („frász törhette ki”), melynek története van, hiszen Ady előbb nem ezt a versét szánta a holnaposok ünnepélyére, hanem a műsorban szereplőt; Emőd Tamás visszaemlékezése szerint ő valami harcosabb verset kért s így született meg az Egy néhai költő a meghökkentő és megbotránkoztató kifejezéssel.⁹

Ady beszéde és az enyém. Azt, hogy Ady mit mondott, pontosan tudjuk, hiszen nem sokkal később, okt. 1-én megjelent a Nyugatban; programbeszéd volt, amely az új irodalmat a legtermészetesebb gesztussal kapcsolta a hagyományhoz, a maga választotta hagyományhoz és szinte forradalmas kiáltás volt szava: „Liberális, anarkista magyar vagyok...” Juhász erősen emlékszik a beszédre. De azt, hogy ő mit mondott, nem tudhatjuk. A Nagyvárad 1908. szept. 29-i számában olvashatjuk: „Most Juhász Gyula lépett a pódiumra. *Vajda János és A Holnap* címmel emlékezett a nagy magányos költőre és egyúttal a programját jelezte A Holnapnak.

A költő lelkesedése, a megérző szív melegsége és a finoman csiszolt nagy intelligencia hatotta át ezt a szép beszédet. A nagykészültségű fiatal tanár beszéde végén izzó lendülettel mutatott rá a magyar költő sorsára: Magyar földön ki nagy sorsra vágyik, rokkantan [!] ér el az éjszakáig... Zajos taps kísérte a költői beszédet”. (Holnap bemutatkozása. — Ünnepség Vajda János emlékére.) Juhásznak szokása volt, hogy a matinékon mondott beszédeit megírta újságcikknek és közölte. De ennek a beszédének nincsen nyoma a korabeli váradi lapokban, melyeknek akkor munkatársa volt. Vajon miért emlékezhet mégis ilyen erősen az Ady beszéde mellett az övére? Talán a siker maradt meg benne jó emlékképpen.

A Nyugat matinéja előtt a bodegában. A matiné több okból is fontos mozzanatnak tekinthető: Lengyel Menyhérttel együtt Juhász volt a szervezője¹⁰, s egy kicsit a békülés jele is volt a Holnap és a Nyugat között; mert a váradiak — éppen Juhász leginkább — nem vették jónéven Kemény Simonnak A Holnap első kötetéről szóló kritikáját.¹¹ A Nyugat és A Holnap találkozója 1909. okt. 3-án volt, Ignotus, Ady, Kaffka Margit, Juhász Gyula, Lengyel Menyhért és Reinitz Béla szerepeltek. Juhász Kaffka Margit után lépett föl: „Ezután Juhász Gyula, a csendes görög derű és a halk szavú szomorúságok költője tartott előadást a modern magyar irodalmi törekvésekről. Az előadás élénk érdeklődést keltett, s a költőt zajosan megtapsolták. ... Percekig tartó forró taps köszöntötte most Ady Endrét, aki elfogódottan jelent meg az ő régi közönsége előtt. Ady Endre ez ideig még mindig valami értékes szép versét tartogatta nagyváradi felolvasásaira. Most is két olyan hatalmas költeményét hallottuk, amelyek a költő legnagyobb versei közül valók. Kivált a *Hiába hideg a hold* című verse keltett nagy hatást.”¹² Érdekes, hogy erről az irodalomtörténetileg is jelentős találkozásról, A Holnap és a Nyugat barátkozásáról, kibékülésről most nem az előadás emléke, hanem az Adyval töltött idő hétköznapiabb, de emberibb mozzanata maradt meg

⁹ EMÖD Tamás: A „Dal és Szépség nyugtalan magyarjai”. Pesti Napló, 1936. márc. 15.

¹⁰ Írtam erről: A Holnap és a Nyugat viszonyáról, Szeged, 1961.

¹¹ Nyugat. 1908. okt. 1.

¹² A Nyugat matinéja. Irodalmi Ünnepek Nagyváradon. Nagyvárad, 1909. okt. 5.

benne. A följegyzésnek ezt a részét leginkább az 1923. jan. 29-én megjelent *Csevegés* című tárcájában használta föl, ahol többek között ezeket olvashatjuk: „Ady, ha Váradon volt (és szívesebben volt Váradon mint Budapesten) mindig le szokott menni a híres bodegába, amely a Szigligeti Színház mellett virrasztott a hangos és tarka váradi éjszakában. Mikor először bandukoltam le vele a kopott lépcsőkön, félszegen előzködve, mint a király előtt a heroldja, a vak Gyula cigány hirtelen abbahagyta a nótát, világtalan fejét fölemelte és nyugtalanul fordult az ajtó felé:

— Ady úr itt van! — szólalt meg remegő síri hangon — Ady úr itt van!”¹³ Ugyanitt idézi még részletesebben a följegyzés több mozzanatát is: „A váradi bodegában ültünk Adyval, Emőddel, Dutkával, igazi holnaposok, sőt másnaposok, mint az egyik pesti kritikus megjegyezte. A Nyugat első vidéki matinéjára készültünk, miután Hatvany, Ignótus, Fenyő Miksa, Lengyel Menyhért és a felejthetetlen Kaffka Margit (akit Ady a *legjobb magyar férfirónak* nevezett) már szállodai nyugalomra tértek. Ady verseket írt a *Befűtta az utat a hó* és régi, valódi kuruc nóták zenéje mellett. Én kinéztem a késő éjszakába, amely a kora hajnalba sáppadt. — Milyen hideg a hold! — mondtam egészen önkénytelenül, holmi Salome reminiszcenciákkal és némi mámorral a fejemben. Ady merően rámt tekintett, nem szólt egy árva szót sem, hanem egy új versbe kezdett. Másnap már föl is olvasta a matinén. Így kezdődik: *Hiába hideg a hold ...*” Megint egy fontos mozzanat, amelyet a följegyzésből sem hagy ki, egy Ady-vers keletkezésének, egy Ady-sor létrejöttének története. Juhász nem volt hivalkodó emlékező és nem volt az Ady-émlékhez odatörleszkedő valaki, így szavának hitele nem lehet kétséges.

Érdekes, hogy amikor 1926-ban ugyanezt a történetet leírja, az Ady-vers keletkezésében nem említi a maga szerepét. Elfelejtette volna?¹⁴

Megjegyzendő, hogy az Adyra való emlékezésekben unos-untalan idézett Ady-kedvelte *Befűtta az utat a hó* kezdetű nóta mellett Juhász még kettőt megemlít a följegyzéseiben (Gacsaj Pesta nagy legény volt, Kalapom szememre vágom), ezeket a későbbi emlékezéseiben nem idézi, de így is érdekes, kettővel többet tudunk a kedvelt Ady nóták közül.

Jellemző és érthető mozzanata a följegyzéseknek, hogy Ady a Juhással való évődéseiben nyilván nem hagyta ki, hogy egy költőforradalmár egyházi iskolában tanít. A Juhász-életmű vizsgálóinak is föltűnt ez már, magyarázatot csak részben ad rá az a körülmény, hogy Juhász nem volt rendes tanára a váradi premontreiek főgimnáziumának; talán az sem lehetetlen, hogy a váradi premontreiek között ez időben valamivel szabadabb szellem uralkodott, mint általában az egyházi iskolákban, eltűrhették a nem a rendbe tartozó tanártársuk költői és újságírói közszereplését. (Az iskolától való megválása sem eme közszerepléssel van összefüggésben, mint némely szakirodalmi megállapításból kitűnik, hanem mind közönségesen lejárt a szerződése.)

A tanárokkal az Emkében. Petőfi—Arany vita velem. Juhásznak kevés Adyval való összездördülései közül ez volt az egyik legemlékezetesebb. A már előbb említett Kardeván Károly is leírja az esetet; 1908. febr. 27-én történt. Nem véletlen, hogy a jegyzetekben hangsúlyt kap. Többször is visszatért ehhez az eseményhez. Már egy 1922-ben adott interjújában megjegyzi: „Ady nem szerette Aranyt, Petőfit sokkal többre értékelte. Egy alkalommal, persze pezsgős, éjszakai alkalommal, túlságosan is heves vita keletkezett Arany János fölött. Ady nem tudta elfogadtatni az állás-

¹³ Juhász Gyula *Összes Művei*, Bp. 1969. 12—15. l.

¹⁴ *Találkozások az üstökössel*. Délmagyarország, 1926. febr. 14., ill. Juhász Gyula *Összes Művei*, 4. Bp. 1975. 339—340. l. Sajtó alá rendezte PÉTER László.

pontját, végezetül dühösen faképnél hagyott bennünket.” A kibékülést Ady már két nap múlva egy Juhászhoz szóló levélben megüzente¹⁵, Juhász pedig a *Válasz Ady Endrének* című versével jelezte *A magyar Pimodán* olvasása fölötti örömét és a harag elmúltát. (A vers egy 1908. márc. 7. postabélyeges levelezőlapon íródott és ment el Adyhoz.) Kettejük között Arany fő vitapont lehetett, mert még az *Ady és A Holnap* című legterjedelmesebb összefoglaló munkájában is szót ejt róla: „Különös vonzalommal volt egy kis csapat váradi tanár iránt, akik első igazi megértői és megbecsülői közé tartoztak, kivált a konzervatív elvek alapján és őt mégis igen nagyra tartó Vucskics Jenő és Horvát Henrik, a kiváló műfordító-költő, aki neki első érdemes német tolmácsa volt. Főképpen Petőfi és Arany elsőségéről folytak hosszú viták és Ady ebben az időben még erősen hangoztatta, hogy Arany nem volt lángész. (De később a Buda halála megtérítette őt is.)” Az Arany—Petőfi vita jelzi, hogy Juhász és Ady más indíttatású volt, jelzi, hogy Juhász éppen az egyetemi évekből hozta magával mély és szenvedélyes Arany-pártiságát, hiszen egyetemi tanulmányai alatt nem csupán költőtársaival (Babits, Kosztolányi) egyezett az Arany-imádatban, hanem maga éppen Aranyt választotta tudományos kutatása tárgyául. A váradi tanárok fölemlegetése más írásában is megtalálható, nemcsak a jegyzetekben. „Révész Béla sorra fölemlegeti Ady pesti barátait, a váradiakról persze hallgat... De mégis, a Vér és arany költőjének legőszintébb barátai és tisztelői váradi tanárok, ügyvédek, orvosok sorából kerültek ki. A tanároknak még akkoriban kevesebbet kellett foglalkozni liszt- és faügyekkel és illetl érdeklődni a legújabb irodalom iránt. Így lett Kardeván Károly, Hartmann János, Vucskics Jenő és persze Horvát Henrik, Ady legkülönb német fordítója, a váradi Emke szeparében, hű és hívő tagja annak a Grál-asztalnak, amelynek fején Ady Endre trónolt, úgyis mint mámorfejedelem. Itt nagy és heves viták folytak Petőfi és Arany elsőségéért és a viták vége az lett, hogy győzelmesen fölzendültek a legújabb, a legszebb Ady-versek.” Mind a jegyzetekben, mind pedig a későbbi alkalmi írásokban, visszaemlékezésekben jól látható, hogy Juhász hitelesebbé akarja tenni Ady baráti környezetének rajzát, a pesti és a párizsi éveket ismerő kortársak visszaemlékezéseivel szemben a váradi idők és események szereplőit, főleg kollégáit, a tanárokat emlegeti föl hangsúlyozottabban. Nyilván a tanárok voltak Juhász mellett leginkább az Aranyt védő vitában is.

Kárhozottan a váradi éjben. Emke, Royal, bodega, Karger, Európa, resti. A váradi kávéházak, kocsmák, szállók sokszori és következtetlen fölemlegetése nemcsak Juhász följegyzésében és visszaemlékezéseiben található meg. Várad eme „műintézteinek” pontos topográfiája nem áll rendelkezésünkre, a kortársak elhalásával pedig egyre kevesebb a remény, hogy valaha is egy ilyen topográfia elkészül. A legtovább élő holnaposok közül leginkább Dutka Ákos keverte össze ezeket a találkozók, barátkozók és vitakozók helyeket, Juhász följegyzésének abban van az érdekessége, hogy ha nem is kommentálja és jellemzi, de fölsorolja őket.

A följegyzések 3. részének több esetben van kidolgozottabb változata. *Molnár Ferenc zseniális tapecirer.* Ehhez az Adytól származó megállapításhoz Juhász később visszatér: „Ady abban az időben, amikor Váradon többször együtt voltunk, sokat vitatta Molnár Ferenc jelentőségét, láthatóan izgatták érzéseit és képzeletét a modern színpadi irodalom e nagy mesterének sikerei.”¹⁶

Az Európa mozija... Babits Rimbaud fordítása. Az 1923. jan. 29-én megjelent *Csevegésben* részletesen magyarázza a följegyzés e pontját: „Egyszer a váradi Európa-

¹⁵ Örökség, 1. k. 140. l.

¹⁶ *Ady a színházban*, Színház és Társaság, 1924. jan. 28., ill. Juhász Gyula Összes Művei 7. 1969. Bp. 77—78. l.

szálló éttermében gyülekeztünk. (Ady mindig ebbe a hotelbe szállt, mert ablakából látni lehetett az induló vonatokat és mert mellette volt a *Lédák háza is*.) A füstös és zajos étteremben mozielőadást tartottak, a nagy fehér vászon az utcai ablakok elé volt kiterítve, előtte hosszan asztal. Ennél telepedtünk le, szemben a lepedővel. Ady azonban háttal ült neki, szemben az egész publikummal. A film örülten pergett, valami izgalmas kalandor detektív-történetet vetítettek, Ady egy pillanatig sem nézett hátra, egy verset olvastatott fel velem, Rimbaud Részeg hajóját, Babits Mihály remek fordításában, amely elveszett.

Ez aztán a film! — mondotta poharat emelve — micsoda francia film és micsoda magyar kísérő zenével!” Mind a följegyzés, mind pedig a kidolgozottabb változat jelzi, hogy Juhász milyen figyelmesen közvetítette költőtársa, Babits írását Adyhoz. Az Ady—Babits viszony egy korai mozzanatának dokumentuma ez.

A felejtést figyelhetjük meg Juhásznál, amikor 1926-ban ezt a történetet újra megírja, de lényegi eltéréssel: „Egyszer voltam Adyval moziban, a váradi Európa-szálló éttermében. Ady Endre egyenesen háttal ült a vászonnak, nagyszerű fejének komor árnyéka néha a lepedő aljára vetődött, ő csak a gép berregésében gyönyörködött és Babits egy remek fordítását hallgatta, Rimbaud Részeg hajóját, amelyet én olvastam föl neki. De Ady láthatóan nem nagyon figyelt a versre, inkább azt a szökesőrényes, kékszemű, robusztus fiatalembert nézte, aki egy sarokban vacsorázott. A fiatalember előtt egész halom könyve hevert, francia lírikusok, azokból elfogyasztott minden ebéd és vacsora alkalmával egy jó adagot. Ady még nem ismerte őt, de én tudtam, hogy a Nyugat-ban róla írta Laczkó Géza A kollégium don Quixoteja című érdekes emlékeztetését. Mert ez az ismeretlen ifjú az a Szabó Dezső volt, akit párbajvétség miatt a székesfehérvári gimnáziumtól a váradi főreáliskolához helyeztek át és akinek akkor még csak egy finnugor nyelvészeti értekezése jelent meg nyomtatásban.”¹⁷ A lényegi eltérés az, hogy itt Ady nem a Babits fordításra figyel, hanem Szabó Dezsőre. Mi okozhatta Juhászban ezt az emlékeztetést? Valószínű, hogy az, hogy Szabó Dezső személye ekkor igen erősen előtérben volt az ő érdeklődésében, talán ekkor voltak, a húszas évek elején és közepén a legjobb kapcsolatban. Ez sem lehet kitalált történet, mert Szabó Dezső neve szerepel a följegyzésekben, kommentár nélkül. Ez az 1926-os visszaemlékezés adja meg a följegyzésben való szereplés értelmét, ugyanis Szabó Dezsőnek nem volt köze a váradi irodalmi mozgalmakhoz, 1908. április végétől, 1909. június végéig tanított Váradon, teljes visszavonultságban.

A restiben az Ős Kajánnal. A testamentom. Az 1923. jan. 29-én megjelent *Csevegésben* ennek is kidolgozott változata olvasható: „A váradi állomáson viradtunk meg egyszer, a lámpákat már leoltották, Ady gyertyákat hozatott. Jöttek és mentek a vonatok, Szalonta felé, Belényes felé, Páris felé, Kolozsvár felé. Ady évődő kedvében volt, testamentomot csinált, mint Lear király, szétszította közöttünk, költők között az ősi örökséget.

— Emőd Tamás, szegény Tamás, te megírod a *hun trilógiát*! Mert Arany Jánost csak folytassák a zsidók! Kiss József a balladákat írja, Emőd Tamás a *hun trilógiát*.

Mikor rám került a sor, közbevágtam, hogy én úgyis előre megyek a másvilágra, ősi pogány szokás szerint, a vezérnek szállást csinálni.

— Nem, Juhász — szolt és hangja végigkongott az üres étteremben — te túl fogsz élni engemet! Te olyan szívós fiú vagy, te túl fogsz élni engemet.

És mosolyogva és könnyezve dermedt vidoran megfenyegetett.” Erős élménye lehetett Juhásznak ez a találkozás, a följegyzésben szó szerint idézi: „Túl élsz engem!”

¹⁷ *Találkozások az üstökösseel.* Délmagyarország, 1926. febr. 14., ill. Juhász Gyula Összes Művei 4. Bp. 1975. 339—340. I. Sajtó alá rendezte PÉTER László.

Ugyanakkor a kidolgozottabb változatban egy kedvelt Ady-vers szavait használja föl a költő jellemzésére: *dermedt videron* — ezek a szavak *Az ős Kajánból* valók, Juhász sokszor idézte Ady jellemzésére, itt a följegyzésekben is erre a versre utal, a visszaemlékezésben is ennek szavait idézi. Az 1922. jan. 29-i *Csevegés*ben megtalálható a följegyzések 3. részének befejező mozzanata: „...az utolsó állomás csakugyan az állomás volt, a resti, ahogyan Ady hívta, hiszen innen csak egy kőhajítás már az Európa, ahol várta a veronál, és egy másik lépés a ház, ahol várta a nő, aki mégis csak a legigazabb volt az életben.”

Ady a Royalban... Ady szobra a Bémer téren. A följegyzések 4. részének erre és egy másik mozzanatára a *Szakállszárító* címmel írott sorozatának egyik darabjában tér vissza.¹⁸

„Mikor egyszer Adyval ültünk Váradon a Royal-kávéházban, szóba jött, hogy a szobrát a Bémer téren kell majd fölállítani.

— Persze, hogy majd mindig farkasszemet nézzek a hitelezőmmel! — mondotta. Ady, Schwarc Béla kávéra mutatva, aki mint hallom, megőrizte a halhatatlan költő elismervényeit.

— Lovasszobrot fogsz kapni barátom — mondotta élénk helyeslés közben Kollányi Boldizsár, a holnapos.

— Azt nem ajánlom — válaszolt egy másik cimbor, mert ahogy én Adyt ismerem, még ércben is megtenné egyszer, hogy belovagolna a kávéházba, mint a báró Baich. (Azóta a halottak élén belovagolt a halhatatlanságba.)” Ugyanebben a *Szakállszárító*ban mondja el a följegyzésben csak jelzett anekdotát A Holnap II. kötetének előszaváról: „Amikor A Holnap második kötetét terveztük, elhatároztuk, hogy Rákosi Jenő lesújtó ítéletét megföllebbezzük Anatole Francehoz. Írjon ő előszót a verseinkhez. De azután beláttuk, hogy ez kicsit nehéz lesz, hiszen France nem tud magyarul. A búsulásra Ady csak ennyit mondott:

— Elég baj az neki, hogy nem tud!

Ő Franceot sajnálta, hogy nem olvashatja az Ady-verseket. És igaza volt neki.” A történetet az *Ady és a Holnap* című tanulmányában is főlemlegeti, jelezvén, hogy nem anekdotáról, kitalált történetről van szó. Ugyanezt megírja a már idézett 1926-os írásában is, a *Találkozások az üstökössel* címűben.

Tömörkény és Ady esete. Szeged. E följegyzés-résznek külön írást szentelt Juhász: *Ady Endre és Szeged*.¹⁹ Tömörkény és Ady tévedésen alapuló ellentétét egy a Szegedi Napló 1903. márc. 25-i számában megjelent Jeruzsálem előnyomulása című, Sigma aláírású újságcikk okozta; Ady Tömörkényt sejtette az álnév mögött (pedig nem Tömörkény volt!) és a Nagyvárad Napló 1903. márc. 28-i számában kemény hangon, gúnyolódva válaszolt és reflektált a szegedi lap írására.²⁰ Tömörkény és Ady kapcsolatáról egy tévedés rögződött meg Juhászban, az ugyanis, hogy soha nem találkoztak. Ez nem áll, mert 1905. febr. 26-án Tömörkény és Ady együtt szerepeltek a Dugonics Társaság szegedi fölolvasó ülésén.

„Egy versem: *Valami igríc volt az ősöm. Ady haragudott.* Juhásznak ez a verse 1906. jan. 14-én jelent meg a Hétben *Valami igríc...* címmel, később az *Ősöm* címet adta neki a költő. A vers első versszakát tartalmazó kézírata megvan a Petőfi Irodalmi Múzeumban — ezzel a megjegyzéssel: „A versért, amelyből e strófát vettem, fejbe-törést kaptam Adytól. Kétszeres elégtétel: Ady adta s — a közmondás szerint:

¹⁸ Délmagyarország, 1925. júl. 9. ill. Juhász Gyula Összes Művei 4. Bp. 1975. 309—312. l.

¹⁹ Homokóra, 1929. jan. 26. illetve Juhász Gyula Összes Művei 8. Bp. 1971. 335—336. l.

²⁰ A kérdéssel foglalkozott BALASSA Armin is, Szeged és Vidéke, 1918. máj. 18. Ugyanez olvasható a Tömörkény Emlékkönyvben 243—246. l. illetve az Ady-írást jegyzeteli VEZÉR Erzsébet az Ady Endre Összes Próza Művei, Bp. 1964. 4. 322—325. l.

igazat írtam. Juhász Gyula. Szeged, 1912. XII/30.” A vers kétségtelenül erős Ady-hatást mutat. De csak egy későbbi Ady-verssel, az 1907-ben megjelent *Az ős Kajánnal* lehet kísérteties kapcsolatot találni. Frazeológiájában nyilván több korai Ady-vers visszacseng, érdekes, hogy később talán éppen ebbe a vonalba állt bele a fiatal József Attila is, aki *Ősapám* címmel verset írt. Miért haragudhatott Ady? Megmondta a *Duk-duk-affér* című írásában, hogy mennyire gyűlöli utánczóit, követőit és hogy milyen terhes számára az Ady-utánczók tábora. Jóllehet Juhász nem tartozott ebbe a táborba, de tagadhatatlan, hogy a kérdéses vers — nem is igazán jó vers — Adyból vett anyaggal készült. Juhász följegyzésének az is érdekessége, hogy magyarázatot kapunk a *Nincsen, nincsen?* című apokrif Ady-vers keletkezésére, annak a versnek születési okára, mely az egyik legérdekesebb Ady-hitelességi vitát robbantotta ki.²¹

A szegedi kispazda 1919. január 27-én. Csak a legkésőbbi Adyról szóló visszaemlékezésében ad magyarázatot Juhász e följegyzésére. „Mikor 1919 január 28-án fölrepült a fekete zászló a szegedi városháza karcsú tornyára, hogy Ady Endre korai halálát hirdesse, sokan csodálkozva állottak meg a korzón járó-kelők közül. Egy tanyai magyar odajött hozzám és titokzatosan érdeklődött:

— Ugyan kicsoda mönt el? Talán csak nem a király halt meg? — Mert a tanyai magyarok között még akkor Rudolf is élt, a királyfi, aki elbúdosott, mert pártolta a népet. Megmondottam az öregnek, hogy egy nagy magyar költő tiszteletére leng a gyász lobogója, egy nagy magyar költő ment el örökre, aki igazán a nép mellé állott, jobb jövőt akart, szabad és boldog világot e földön.

— Szóval, olyan petőfiféle löhetött? — motyogta a tanyai magyar a bajusza alatt és lassan megsüvegelte a fekete lobogót.

Úgy gondolom, hogy ez az egyszerű vélemény és ez az önkénytelen hódolat van olyan kedves az Úr színe előtt, mint az irodalomtörténeti kézikönyvek külön fejezete a javított és bővített kiadásban.”²²

Juhásznak Adyra való visszaemlékezései közül ez a legerősebben novellásított történet, de ez nincsen kapcsolatban közvetlenül Ady személyével; ha róla írt, találkozásukról, láttuk, igyekezett mindig pontos lenni, ha felejtett is, nem talált ki történeteket, hogy a maga személyét fontosabbnak tüntesse föl a nagy kortárs életében vagy közelebb vigye hozzá, mint volt a valóságban. Részben eme igazmondás, részben pedig a Juhász-írások keletkezési módszere miatt van jelentősége a most közölt följegyzéseknek. Érdemes megjegyezni még azt, hogy a följegyzésekből hiányzik annak fölemlgetése, hogy Ady és Juhász életükben egyszer csakugyan és komolyan összezördültek, a duk-duk-affér kapcsán, de erről Juhász a följegyzésekben nem tesz szót.

²¹ Ennek részletes történetét közlik a sajtó alá rendezők Juhász Gyula Összes Művei 3. Bp. 1963. 339—346. l.

²² *Találkozások az üstökössel.*

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kárvavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. *Bíró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etekében. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Bíró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Delejországi”-áról. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: „Piros pecséttel nyílik a titok.” 1962.
33. *Szabolcsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epikéteosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalmai és a korstílusok problematikája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvany Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor—Zöldes Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamás Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmus. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Károly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. *Tamás Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. *Csetri Lajos*: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csukás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamás Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otrókocsi Főris Ferenc életéhez. 1969.
63. *Kulcsár Péter*: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. *Olász Sándor*: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. *Szabó T. Attila*: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. *Ötvös Péter*: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. *Nussbächer Gernot*: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. *Balázs Mihály*: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. *Somogyi Dániel*: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. *Keserű Bálint*: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. *Jakó Zsigmond*: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. *Tonk Sándor*: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. *Kovács Sándor Iván*: Utleíró utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.

74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.
76. *Holl Béla*: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez). 1971.
77. *Czegle Imre*: Amesius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen franekeri disputációk 1624—1625-ből). 1971.
78. *Németh S. Katalin*: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez). 1971.
79. *Szander József*: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. *Esze Tamás*: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. *Tárnóc Márton*: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae). 1971.
82. *Gál István*: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. *Jankovics József*: A levélíró Bethlen Miklós arcképe. (Két kiadatlan levél közlésével). 1971.
84. *Csukás István*: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül). 1972.
85. *Nacsády József*: Az irodalmi népiesség és az 1848-49-es forradalom. 1972.
86. *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. *Krajkó András*: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. *Ilia Mihály*: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompai László költészetéről). 1972.
89. *Pósa Péter*: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára). 1972.
90. *Nagy Barna*: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értéke. 1972.
92. *Jankovics József*: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei). 1972.
93. *Vörös László*: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. *Csetri Lajos*: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez). 1973.
95. *Horváth Iván*: Balassi poetikája. (Kérdések). 1973.
96. *Olasz Sándor*: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. *Balázs Mihály*: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négyszázadik évfordulójára). 1973.
98. *Németh S. Katalin*: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. *Benda Kálmán*: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. *Somló Éva*: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. *Merényi Varga László*: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. *Zentai Mária*: Rimay-hatás Thordai János szövegeiben. 1973.
103. *Varga Imre*: Egy bujdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. *Jankovics József*: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. *Agárdi Péter*: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyi János: Magyar hadi román, 1779). 1973.
106. *Ladányi Sándor*: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789—1791). 1973.
107. *Csukás István*: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. *Vörös László*: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. *Sipka Sándor*: Beöthy Zoltán irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. *Baranyai Zsolt*: Naturalista szemlélet és szecsessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése). 1976.
111. *Szigeti Lajos*: A „felnőtségt” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete). 1976.
112. *Scheiber S.—Zsoldos J.—Katona Z. F.*: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. *Csukás István*: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. *Nacsády József*: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. *Krajkó András*: Harckor Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. *Ilia Mihály*: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. *Szigeti Lajos*: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában). 1977.
118. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. *Vörös László*: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről). 1977.
120. *Baranyai Zsolt*: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. *Nacsády József*: A „hallgató” Arany és az „Őszikék”. 1978.
122. *Csukás István*: Vajda János és a nemzetiségi kérdés. 1978.
123. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat). 1978.
124. *Krajkó András*: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Viték Makkai Sándor Ady-könyvéről). 1978.
125. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula kiadatlan főljegyzései Adyról. 1978.